

Anförande av Konkurrensverkets generaldirektör Dan Sjöblom vid konferens i Luleå den 2 juni 2009

Det talade ordet gäller!

Välkomna!

Det här är det sjunde mötet som Konkurrensverket genomför på olika platser i landet. Vi har samlat leverantörer, upphandlare och andra intressenter för att diskutera problem och möjligheter. De här mötena har genomförts i samråd med lokala aktörer och också med bistånd från dem som ingår i Konkurrensverkets Upphandlingsråd. Det som kommit ut av mötena har varit mycket värdefullt. Vi har fått både konkreta uppslag om möjliga anbudskarteller i strid med konkurrenslagen och många synpunkter och idéer på hur upphandlingsreglerna kan förbättras. Det är även angeläget att tala om hur tillsynen kan effektiviseras och om behovet av ändamålsenligt utformade rättsmedel.

Asfaltkartellen

Allra först vill jag gärna kommentera Marknadsdomstolens dom mot asfaltkartellen. En rad välkända företag i byggbranschen gick i hemlighet samman och bildade otillåten anbudskartell. De kom överens om hur de skulle dela upp marknaden mellan sig. De kom överens om vilket företag som skulle få vilket anbud, och till vilket pris. De som lurades var staten, i form av Vägverket, och en rad kommuner.

Marknadsdomstolens dom är en seger för stat och kommuner, och ytterst skattebetalarna, som fick betala överpriser för asfaltarbeten. Att bilda kartell på det sätt som byggbolagen gjorde är självklart inte acceptabelt

Domen från Marknadsdomstolen är en tydlig markering av att det är mycket allvarliga lagöverträdelser som företagen gjort sig skyldiga till. Inte minst det faktum att det ledande företaget i kartellen, NCC, fick sina böter höjda med 50 miljoner till 200 miljoner kronor.

Jag förutsätter att de höga böter som företagen nu ska betala ska fungera som avskräckande exempel för andra att inte ge sig in i karteller. Jag ser domen som en stor framgång.

Konkurrensverkets uppgifter

Konkurrensverkets uppgift är att arbeta för en effektiv konkurrens i privat och offentlig verksamhet och att övervaka att efterlevnaden av konkurrenslagen och lagen om offentlig upphandling, LOU. I detta ingår att vi har ansvaret för tillsyn över offentliga upphandlingar.

En av våra uppgifter är att föreslå regeländringar som skulle vara bra för konkurrensen, och offentlig upphandling. Vi sprider information om vilka regler som gäller och om den normgivning som sker i form av vägledande domar. Dessutom ger vi bidrag till forskning om konkurrens och offentlig upphandling.

Viktiga upphandlingar

De offentliga upphandlingarna är viktiga. Utan dem skulle stat och kommuner inte kunna utnyttja skattebetalarnas pengar på bästa sätt. Samtidigt skapar upphandlingar stora möjligheter för privata företag att göra affärer. Det har rätt viss osäkerhet om hur stora belopp som staten och kommunerna köper varor och tjänster för. Därför har vi låtit göra en beräkning av detta, vilken kom fram till att det handlar om ca 500 miljarder kronor, vilket motsvarar nästan 20 procent av BNP. Det är alltså ansevärd summor av våra skattepengar som via upphandling slussas till företag där de skapar arbetstillfällen och mervärde på en rad olika sätt.

Regeringsuppdraget

I slutet av mars överlämnade jag en rapport till regeringen med ett 60-tal konkreta förslag om hur konkurrensen kan förbättras i Sverige. Av dessa rörde ett 20-tal förslag upphandlingsområdet och gränslandet mellan offentlig och privat näringsverksamhet. Hela rapporten finns på vår webbplats. Jag vill nu gärna inbjuda till diskussion om förslagen, och om andra frågor där det finns brister i hur upphandlingen av varor och tjänster fungerar hos kommuner och staten.

Alla förslag som kan leda till effektivare hushållning med skattepengar, och att vi skattebetalare får bättre och billigare varor och tjänster, bidrar till att upprätthålla välfärdssamhället på lång sikt.

Några av förslagen till regeringen:

Låt mig nämna fem centrala förslag vi lämnat till regeringen

Förenkla upphandlingsreglerna. Avsikten är att fler företag ska kunna, och vilja, lämna in fler anbud vid offentliga upphandlingar. Vi har studier som visar att vid vissa upphandlingar kommer det bara in enstaka anbud, ibland inget alls. Då har

ju konkurrensens fördelar helt satts åt sidan, och det tjänar varken köpare eller leverantör på i längden.

Det förs en diskussion mellan företrädare för upphandlande myndigheter och enheter och näringslivets organisationer hur man bäst uppnår förenkling. Vi föreslår nu att det fastställs att det ska finnas en fastställd gräns för högsta tillåtna värde för direktupphandlingar.

Inför talerätt och sanktioner. I dag finns ingen lagstadgad sanktion som Konkurrensverket som tillsynsmyndighet kan använda för att komma tillrätta med de upphandlande myndigheter och enheter som medvetet eller omedvetet inte följer lagen. Därför är det viktigt att vi får sanktioner och talerätt. De sanktioner vi föreslagit är böter, vite och fastställsetalan. Ett arbete med att ta fram sådana regler pågår också inom regeringskansliet.

Jag ser fram mot att vi även i Sverige ska få verkningfulla rättsmedel att ta till mot de som inte följer reglerna. Och det är viktigt att dessa regler kommer snart, och de verkligen kommer att ha en omfattning som gör att i vart fall alla upphandlande myndigheter och enheter som på ett gravt otillbörligt sätt inte rättar sig efter regelverket riskerar en kännbar påföljd. Från Konkurrensverkets sida ser vi fram emot att hantera ett regelverk som ligger i linje med de förslag vi lämnat till regeringen och som skapar förutsättningar till ett mer effektivt upphandlingsförfarande i Sverige

Effektivisera den statliga inköpssamordningen. Vi vill att en särskild myndighet ansvarar för utformningen av upphandling av varor och tjänster till statsförvaltningen. Dagens ordning där någon sorts tradition eller självpåtagen roll styr vilken myndighet som ingår ramavtal är långt ifrån idealisk. Det finns till exempel inget som säger att just Försvarmakten är bäst på att göra avtal om utrikesresor.

Koncentrera upphandlingsmål till färre domstolar. Med färre länsrätter som hanterar överprövningar ökar förutsättningarna för en mer enhetlig rättstillämpning. Samtidigt är det viktigt att fler domar överklagas till kammarrätterna och Regeringsrätten för att vi ska få fler prejudikat – och därmed få färre mål till länsrätterna i framtiden. Det skulle leda till ökad förutsägbarhet och därmed ökad rättssäkerhet och snabbare processer. I dagarna fattar riksdagen beslut om att minska antalet länsrätter från dagens 23 till 12 – och samtidigt döpa om dem till förvaltningsrätter. Det är ett bra första steg.

Utforma tydligare riktlinjer för miljöhänsyn och sociala hänsyn. Det handlar här om vilka villkor och krav som kan ställas i upphandlingar, till närodlat mat eller liknande. Här vet vi att det råder en viss osäkerhet ute bland upphandlare och politiker som ska ställa krav i upphandlingar. Ett fel formulerat krav, eller krav som är alltför långtgående, kan strida mot LOU och reglerna inom EU, trots att

det finns starkt folkligt stöd för det. Här måste riktlinjerna och pedagogiken bli tydligare.

Andra förslag vi tar upp i rapporten är till exempel att elektroniska upphandlingar bör användas mer, och att standardiserade förfrågningsunderlag bör tas fram och att förenkla för företag att lämna anbud. Det sista kan till exempel handla om att intyg och dokument, som den upphandlade myndigheten själv lätt kan hämta in, inte behöver bifogas anbudshandlingarna.

Fortsatt diskussion om effektivare upphandlingar

Vi har med våra förslag nu dragit igång ett arbete för att göra det enklare för leverantörer att vara med i offentliga upphandlingar, och samtidigt göra det lättare för upphandlande myndigheter och enheter att använda sig av reglerna och följa dem. Nu hoppas vi att regeringen och andra intressenter ger sina bidrag till det fortsatta arbetet.

Valfrihetssystem införs på många håll

Konkurrensverket är – som jag nämnt – också tillsynsmyndighet över lagen om valfrihetssystem, LOV, som trädde ikraft 1 januari i år. När konsumenter har ett fritt val kommer producenterna att se till att ha bra varor och tjänster till bra pris att erbjuda. Nu bygger allt fler kommuner upp valfrihetssystem inom olika områden – inte minst inom hemtjänst och andra servicefunktioner. Till exempel kommer många brukare i fortsättningen att själva kunna välja vem, eller vilket företag, som ska utföra just deras tjänster.

I många kommuner pågår det nu ett intensivt arbete kring hur valfriheten ska organiseras. Inför nästa år tror jag att vi kan komma att få se en stor omstöpning när allt fler kommuner inför fritt val. Från den 1 januari 2010 blir det dessutom obligatoriskt med valfrihetssystem inom primärvården. Då ska alla kunna välja vilken vårdcentral de vill gå till.

Anbudskarteller

Som jag nämnde inledningsvis är arbetet för att beivra anbudskarteller, såsom i asfaltsfallet en högt prioriterad uppgift. Jag kan därför inte låta bli att nämna något mer om detta. Vi vet att det kan förekomma otillåtna samarbeten mellan leverantörer inför att anbud ska läggas. Det kan handla om att man gör upp om priser, eller att man kommer överens om att vissa leverantörer avstår från att lägga bud. Marknadsdelning kan förekomma.

Det allra tydligaste exemplet är väl just asfaltkartellen där vi precis, åtta år efter att Konkurrensverket gjorde gryningsrader hos företagen, fått Marknadsdomstolens slutliga utslag. Efter den domen kommer sannolikt ett antal kommuner att dra igång sina skadestandsprocesser mot asfaltföretagen.

Vi föreslår nu att det skrivs in i statliga myndigheters instruktioner att de ska kontakta oss på Konkurrensverket när de har misstankar om en eventuell anbudskartell. Givetvis uppmanar vi även alla kommuner och landsting att göra samma sak. Vi har på vår webbplats en checklista där vi tar upp sådant som man bör tänka på i samband med upphandlingar. Och har ni minsta misstanke om att det skulle kunna förekomma något otillåtet samarbete mellan anbudslämnare – hör av er till oss på Konkurrensverket. Vi har beredskap för att kunna agera omgående om det skulle behövas. Ni hittar oss lätt via vår hemsida www.konkurrensverket.se. Under eftermiddagen idag riktar vi oss till er som är upphandlare för en diskussion om hur man kan komma anbudskarteller på spåren.

Offentlig näringsverksamhet

Ett område som vi får många klagomål om är när ett offentligt organ, kommun eller en statlig myndighet, bedriver näringsverksamhet som konkurrerar med privata företag. Det kan handla om kommunens simhall som driver ett gym i sina lokaler, och som direkt konkurrerar med det privata gymmet i närheten. Det kan handla om restaurantverksamhet, om konsulttjänster och en massa olika saker. Privata företag kan ha svårt att bedriva verksamhet i konkurrens med till exempel kommunala. Kalkylerna blir helt annorlunda. Det kan handla om mer eller mindre subventionerade lokaler, garantier för eventuella förluster, möjlighet att investera utan banklån eller att använda samma personal i olika verksamheter. När det allmänna bedriver näringsverksamhet är det – även om viljan skulle finnas – mycket svårt att göra det på lika villkor som privata företag.

Vi har lämnat förslag för att komma till rätta med detta problem till regeringen, och i årets statsbudget fick Konkurrensverket också extra medel för att hantera de här frågorna. I går presenterade regeringen en lagrådsremiss som ska hantera denna typ av osund konkurrens. Avsikten är att en ny lagstiftning, som kompletterar konkurrenslagen, ska träda i kraft den 1 januari 2010. Från Konkurrensverket välkomnar vi detta och ser vi fram emot att bättre kunna ta hand om dessa konkurrensproblem.

Behov av information om upphandlingsreglerna

Konkurrensverket har i uppdrag att informera om upphandlingsreglerna och utvecklingen på området. För att träffa rätt mottagare med rätt typ av information har vi låtit tillfråga olika intressentgrupper om deras kunskaper och informationsbehov när det gäller upphandlingsfrågor.

Vi har låtit företaget Statisticon ställa frågor till upphandlingsansvariga inom statliga myndigheter, kommuner och landsting. Även politiker i form av kommunstyrelseordföranden har tillfrågats. Representanter för små och större företag, liksom branschorganisationer, har också haft möjlighet att ge sin syn på vad de vet – och vad de vill veta – om offentlig upphandling.

Inom vissa grupper var bortfallet tämligen stort, dvs. långt ifrån alla tillfrågade valde att besvara frågorna. Bland de som besvarade frågorna anser, i gruppen kommunpolitiker, bara hälften att de har mycket bra eller ganska bra kunskaper om reglerna för direktupphandling.

I grupperna små företag, branschorganisationer och kommunpolitiker tror var femte – 20 procent – att det är mycket vanligt eller ganska vanligt med anbudskarteller. Min omedelbara kommentar till detta är: Om någon ser misstänkta tecken på att det kan förekomma karteller, kontakta Konkurrensverket!

Bland upphandlare inom staten och kommunerna svarar ca 30 procent att de tror att upphandlingsreglerna bara följs till viss utsträckning eller inte följs alls.

Det finns också ett behov av mer information om upphandlingsreglerna. I samtliga grupper säger närmare hälften att de vill ha mer information. De anger särskilt fyra områden där de vill veta mer. Det är: Rättspraxis och rättsfall. Lagförändringar. Enkla manualer (lathundar). Och utvärderingskriterier. En mix av fördjupning och förenkling alltså.

Av svaren framgår också att hälften av de tillfrågade vill ha information via webben. Andra informationsformer som seminarier, e-post och trycksaker kommer efter webbaserad information. Jag kan konstatera att vi redan har kommit en bra bit på vägen med den satsning vi hittills gjort på vår webbplats, med de två nyhetsbrev vi ger ut regelbundet och med våra övriga informationsinsatser. Därmed inte sagt att vi inte kan bli bättre.

Dagens möte är självklart en del i att ta till oss signaler om vad som är aktuellt ute i verkligheten och hur vi kan ha större fokus på rätt frågor.

Jag vill än en gång hälsa er alla varmt välkomna till dagens möte och ser fram mot öppna och givande samtal under dagen.